

Віталій РОМАНЬКО,  
доцент Донбаського  
педагогічного університету

## АНДРІЙ МАЛИШКО І ВАСИЛЬ СТУС: ДІАЛОГ ТАК І НЕ ВІДБУВСЯ

У спілкуванні (листування це чи особисті зустрічі-розмови) пізнається людина, розкриваються її погляди. Особливо цікавим для дослідників залишається питання творчих стосунків відомих особистостей, таких як А.Малишко та В.Стус. Хоча вони й були сучасниками, проте спілкувалися не так часто. Можливо, через значну вікову різницю, а можливо, й з інших причин об'єктивного характеру. В.Стус, на чверть століття молодший від свого досвідченого колеги, тільки-но входив у бурхливе літературне життя (і не лише в літературне), ставив перед собою багато нелегких запитань, на які часто не міг дати упевненої відповіді. У таких випадках звертаються за порадою до більш досвідчених. Очевидно, В.Стус мав надію, що старший товариш дасть йому слушну раду.

На останньому курсі Сталінського педінституту В.Стус готує свою добірку віршів і пересилає її до «Літературної газети». Ці поезії з'явилися пізніше, а саме 22 грудня 1959 р., коли їхній автор уже отримав диплом, деякий час відпрацював учителем на Гайворонщині, а на момент виходу газети носив погони, відбуваючи військову повинність. Уже сам факт публікації у такому солідному виданні, як центральна письменницька газета, був значущим для поета-початківця. А тут ще й інша несподівана приємність – передмову до підбірки його віршів написав живий класик української літератури А.Малишко. Маститий поет тепло відгукнувся про творчий доробок Василя, побачив у цьому «молодому здібному літераторі» надію українського письменства й побажав йому «доброї путі». Так, у передмові було сказано: «Здається, що творчість 21-річного учителя з Вінниччини Василя Стуса має хороші поетичні зерна ...зокрема, своєрідність підходу до явищ життя і вміння узагальнювати ліричні роздуми (а не говорити про них загально). Думка і художній образ часто живуть у нього органічно, воєдино злиті, форма вірша чітка і виразна. Добре знання мови визначає загальну культуру цього молодого здібного літератора»<sup>1</sup>.

А.Малишко, знаючи, що В.Стус перебуває на військовій службі, надіслав йому вітальну телеграму, у якій поздоровив із першою серйозною публікацією. Телеграму було направлено безпосередньо у військову частину, у якій курсант

Стус проходив сержантську школу. Цей факт засвідчує батьківську опіку Андрія Самійловича талановитою молоддю.

Висока оцінка відомого поета підбадьорює В.Стуса, додає сил. Публікація віршів у центральному виданні, зазначає син Дмитро, для нього стала основним підсумком, звітом, бодай перед самим собою, про творчість періоду учнівства, і письменник її дбайливо зберігав. З погляду літературного процесу можна говорити, що на поетичній арені з'явився новий оригінальний поет.

Через три роки В.Стус зробить спробу вступити в діалог з А.Малишком із важливого для нього на той час питання – долі української мови в Україні. «Свій перший зойк» із цієї проблеми, яка весь час не давала йому спокою, В.Стус викладає авторитетному й визнаному на той час поетові в листі від 12 грудня 1962 р. Раніше розмова йшла про вірші, а тепер – інша проблема. Цей лист – справді крик душі небайдужого українця з Донеччини, який зауважував: «Шукаючи кінцевих результатів дуже стрімкого процесу денационалізації значної частини українців, відчуваєш, що це – божевілля, що це – трагедія, якої лише інколи не почуваш в силу притаманної нам (як національної риси) байдужості і, може, трохи релігійної віри в те, що все йде на краще»<sup>2</sup>. Саме такі думки висловлює В.Стус на початку згаданого листа.

Читаючи це послання, відчуваємо, що Василя давно вже мучить думка про таке «асиміляторство», численні факти найгрубішого шовінізму, найбезсоромнішого національного приниження. У студентські й армійські роки, в часи учителювання В.Стуса духовно підтримували його вчителі: Тарас Шевченко, Володимир Самійленко, Олександр Довженко, Максим Рильський, Дмитро Павличко. А ще запали в його душу слова дагестанського поета Расула Гамзатова про аварську мову: «І якщо завтра в нас її не стане, / то я сьогодні смерть ладен прийняти».

Василь хотів української України, тому й узяв призначення на роботу «в глибинну Україну – на Кіровоградщину». У листі до А.Малишка він назвав свій учинок «втечею», «безсилістю», тому вже після армії вирішив повернутися на зросійщену Донеччину, заклопотану економічно-господарськими проблемами, а не рідною культурою.

<sup>1</sup> Стус Д. Василь Стус: Життя як творчість / Д.Стус. – К.: Факт, 2004. – С. 92.

<sup>2</sup> Тут і далі листи В.Стуса до А.Малишка цит. за: Стус Д. Василь Стус: Життя як творчість / Д.Стус. – К.: Факт, 2004.

Як відомо, у середній школі № 23 міста Горлівки з грудня 1961 р. по січень 1963 р. він викладав українську мову й літературу. Саме тут, у Горлівці, 8 грудня 1962 р. і трапився той прикрий випадок – сутичка Василя та його вчителя-колеги з групою російськомовних шахтарів у робітничій їдальні. Ця історія переказується у виданнях «Листи до сина» (Івано-Франківськ, 2001) та «Василь Стус: Життя як творчість» (К., 2004), що належать Д.Стусові.

Ідеться про доволі банальну як для Східної України ситуацію не тільки 1960-х рр., а й, на жаль, нашого сьогодення, в яку не раз і не два доводилося потрапляти багатьом. Тоді скандальна сцена в горлівській їдальні закінчилася щасливо, всі розійшлися. Однак для В.Стуса це стало поштовхом до дії та глобальних висновків: як далеко зайшов процес денаціоналізації краю, коли якийсь зайда може дозволити собі паплюжити українську мову, йти з кулаками на носіїв рідної культури.

Одразу після згаданого випадку Василь вилив свою незгоду зі становищем української мови на Донбасі у вірші «Ти що казав?..», а потім, щоб віднайти душевну рівновагу, висловив власні переживання у листі до А.Малишка.

Звертаючись до відомого поета, серед іншого, В.Стус писав: «Зараз я читаю рідну мову в Горлівці, в російській, звичайно, школі. В Горлівці є кілька (2–3) українських шкіл, яким живіти зовсім недовго. В Донецьку таких немає, здається. Отож, картина дуже сумна.

У нас немає майбутнього. Коріння нації – тільки в селі, а «хуторянським» народом ми довго не проживем, пам'ятаючи про вплив міста, про армію, про всі інші канали русифікації.

На Донбасі (та й чи тільки) читати українську мову в російській школі – одне недоумство. Треба мати якісь моральні травми, щоб це робити. Одна усна заява батьків – і діти не будуть вивчати мови народу, який виростив цих батьків. Хіба це не гопашний театр – з горілкою і шароварами? Обов'язково – німецьку, французьку, англійську мови, крім рідної».

Бачачи безвихідь, В.Стус звертається до авторитетного поета за порадою: «Як можна далі жити? Як можна з усім цим миритись?.. Чому ж ми такі байдужі, звідки у нас стільки покори перед долею як фатумом?» І далі: «Прошу – зрозумійте мене як слід. Я хочу тільки добра, чесного добра, а асиміляторство – хіба це чесна штука? Зрозумійте мене в моєму горі...»

«Написав я Вам листа тільки тоді, коли вирішив, коли зрозумів – не можу не написати –

до культурного діяча. Не гнівiться, що Вам адресу свій перший зойк... Коли є змога – дайте, прошу, хоч яку-небудь відповідь».

Минав час. Нелегко було Василю у зрусифікованій Горлівці. Переважна більшість мешканців Донеччини та й усього сходу України була байдужою до рідних коренів, нехтувала українську мову. Робота на посаді вчителя мало давала радості. Грудневий інцидент 1962 р. у Горлівці, про який ішлося в листі до А.Малишка, переконував Василя у правильності прийнятого ним рішення: залишити школу, адже українізувати донецьке населення через школу, на його думку, було неможливо. Радше це акт для заспокоєння власного сумління, аніж справжнє намагання радикально вплинути на ситуацію. «Ні, за ситуації, що склалася в Україні, лише наука й висока література може коли й не зарадити, то принаймні стати пам'ятником, який би засвідчив, що тут теж були такі люде, – міркував Василь. – А щоб викладати українську мову в донбаському середовищі, треба мати “якісь моральні травми”».

Періоди максимальної вимогливості поступалися тверезому аналізу, Василь реально оцінював ситуацію. З ким поділитися своїми думками, що не давали спокою? Незважаючи на те, що від А.Малишка відповіді не отримав, В.Стус усе ж знову звертається до нього – він навіть наважився вибачитися перед старшим і досвідченішим товаришем за отой – грудня 1962 р. – лист: «Зо два місяці тому я надіслав Вам листа, в якому, виливши свій біль з приводу багатьох жорстоких “чому”, я прохав Вас зарадити чим-небудь. Ваше мовчання стало мені за сувору відповідь. Пробачте. Я і сам дуже часто лаяв себе за той лист, на котрий я, мабуть, не мав жодного права».

В.Стус розумів складність існування «великих». Що могли вони йому відповісти, якщо й самі опинилися у непростому становищі: про свою любов до України не так просто було тоді сказати (пам'ятаємо, як били В.Сосюру за вірш «Любіть Україну»). В.Стус, на думку його сина Дмитра, розумів, що любов Тичини, Рильського, Малишка до батьківщини була не меншою за його, але на них так тиснули, що вони майже «добрівільно» одягли на себе тогу радянського патентованого класика. За якийсь час їм, переродженим, це навіть стало подобатися.

Можливо, саме з цих причин і не відбулося діалогу між двома визначними особистостями, хоча обидва любили Україну. Принаймні скупі біографічні факти дають поживу для роздумів і спонукають до подальшого дослідження цієї проблеми.